

doi: 10.5281/zenodo.3476242

АСОЦІАТИВНІ ПОРТРЕТИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЛЕКСЕМ «ПАРТІЯ» і «ЦЕРКВА» В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

Associative Portraits of The Social and Political Lexis «Партія (Party)» and «Церква (Church)» in the Ukrainian World View

Olha Zahorodnia

PhD. in Linguistics, Senior Lecturer

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

olgagorna@ukr.net

Orcid ID: 0000-0002-0140-0992

Abstract

The article deals with the associative structures of the Ukrainian words ПАРТІЯ (party) and ЦЕРКВА (church) in the Ukrainian world view. Associative structures were built on the basis of series of free associative experiments held in the periods of 2013 – 2016 and 2018 – 2019. The data was processed with the help of the first Ukrainian polylingual online tool “СТИМУЛУС” (“STIMULUS”, created by O. Zahorodnia, URL: <http://stimulus.tools/en>). This tool helps to collect and analyze the associative data, take associative experiments online, study language world view of any sort. The constant and dynamic futures of the Ukrainian words ПАРТІЯ (party) and ЦЕРКВА (church) were elicited and analyzed.

Key words: *social and political lexis, associative experiment, associative structure, stimulus, computer programme, online tool.*

Вступ Introduction

Дослідження з вербалізації образу світу людини є актуальними у сучасній лінгвістиці, оскільки мова відображає спосіб мислення її носіїв. Мовна картина світу нації, зокрема українців, перебуває у стані повсякденної трансформації під впливом зовнішніх та внутрішньомовних чинників. Оскільки українці перебувають у стані перманентних суспільно-політичних перетворень, суспільно-політичний фрагмент їхньої картини світу є динамічним і сповненим змін. Цікавим є, на нашу думку, аналіз сучасних уявлень українців про такі поняття, як ПАРТІЯ (у зв'язку зі змінами у владних структурах) і ЦЕРКВА (в контексті політичних перетворень в релігійному житті нації).

Мета дослідження – проаналізувати сучасні асоціативні поля лексем ПАРТІЯ і ЦЕРКВА, побудовані за матеріалами масових асоціативних експериментів періоду 2013 – 2019 р.р., виявити константи і зміни у психолінгвістичних значеннях цих слів.

Методи та методики дослідження ***Methods and Techniques of the Research***

Під психолінгвістичним значенням слова розуміють упорядковану єдність усіх семантичних компонентів, реально пов'язаних з певною звуковою оболонкою у свідомості носіїв мови (Стернин & Рудакова, 2011). Отже, лексикографічне значення втілене у словниковому тлумаченні, а психолінгвістичне значення – це інтерпретація експериментальних даних, яка дозволяє визначати смисли, пов'язані зі словом у мовній свідомості (Овчинникова, 2009: 261). З огляду на це, доцільним є дослідження психолінгвістичного значення суспільно-політичної лексики через дослідження їхніх асоціативних структур (асоціативних полів) засобом психолінгвістичного (асоціативного) експерименту.

Асоціативні поля лексем ПАРТІЯ і ЦЕРКВА були побудовані на матеріалі серій психолінгвістичних експериментів: 1) масового вільного асоціативного експерименту 2013 – 2016 р.р. (1000 респондентів, 12 регіонів України); 2) повторних асоціативних експериментів 2018 – 2019 р.р. Два періоди досліджень охоплюють роки потужних суспільно-політичних перетворень в Україні (Революцію Гідності 2013 – 2014 р.р., політичні вибори 2019 р.), що дає змогу прослідкувати вплив зовнішніх чинників на усвідомлення понять мовцями. Зібраний матеріал був опрацьований за допомогою комп'ютерної програми “Stimulus” (версія 2015 – 2016; розробники – к.філол.н. О.Ф. Загородня, к.т.н., доц. Ю.В. Загородній), а також оновленої, полілінгвальної веб-версії «СТИМУЛУС» 2018 (модератор – к.філол.н. О.Ф. Загородня; режим доступу: <http://stimulus.tools/uk>), яка на сьогодні виступає першим українським інструментом асоціативної лінгвістики для побудови, опрацювання й аналізу асоціативних полів, а також засобом проведення асоціативних експериментів онлайн.

В асоціативних полях були визначені ядерні і периферійні зони, яскравість асоціатів, проаналізовані загальні тенденції сприйняття і усвідомлення значень лексем українцями, зокрема студентською молоддю віком 18–22 роки, яка була потужною суспільною силою політичних перетворень у державі зазначених періодів.

Результати *Results*

Аналіз асоціативного поля (далі – АП) (2013 – 2016) стимулу ПАРТІЯ показав, що його особливістю є велика насиченість онімами – назвами політичних партій. Це, на нашу думку, зумовлено не тільки семантикою стимулу, але і особливостями періоду дослідження: 2013 – 2016 роки на Україні – час високої політичної активності, революційних подій, політичних протистоянь і суперечок. Яскравим прикладом нестримного потягу українців до незалежності став ядерний асоціат стимулу – назва партії *Свобода* 0,071 (на периферії АП також «*Свобода*» 0,005; *Партія Свобода* 0,002 тощо, СІЯ (сумарний індекс яскравості – Й.А. Стернін) в АП 0,080). Політичні реалії часу опитування віддзеркалені в інших онімах. Так, частотними стали асоціати на позначення: 1) Партія Регіонів: *Регіонів* 0,043; *Регіони* 0,021; *регіонів* 0,014; *Партія Регіонів* 0,011; *партія регіони* 0,002; СІЯ 0,093; 2) Комуністична партія (*комуністична* 0,009; *комунізм* 0,009; *комуністи* 0,005; *комуніст* 0,002; *Комуністична* 0,002; *комуняки* 0,002; *КПРС* 0,002; СІЯ 0,031); 3) Блок Петра Порошенка (*Порошенка* 0,005; *Порошенко* 0,005; *Блок П. Порошенко* 0,002; *БПП* 0,002; СІЯ 0,016); 4) *УДАР* 0,016; 5) *УКРОП* 0,014; 6) *БЮТ* 0,009; *Батьківщина* 0,005; СІЯ 0,014; 7) *Партія Зелених (Зелених 0,007)* 0,002; *зелений* 0,002; *Партія Зелених* 0,002; СІЯ 0,013); 8) *Самопоміч* 0,011; 9) *Правий Сектор* 0,009; 10) *Заступ* 0,002; 11) *Партія 5.10* 0,002; 12) *Народний фронт* 0,002. Усвідомлення стимулу ПАРТІЯ відбувається в українській мовній свідомості за допомогою заміщення: назви партій заміщені персоналіями і партійною символікою. Так, бачимо в АП асоціати-персоналії: *Ляшко* 0,014; *Олега Ляшка* 0,002; *Порошенка* 0,005; *Кличка* 0,002, *Яника* 0,002. Ряд атрибутів-представників партій такий: *коса* 0,002; *тигр* [Ю.Тимошенко, *Батьківщина*] 0,002; *зелене яблуко* 0,002; *вила* 0,002; *червоний* 0,002; *комуняку на гілляку*

0,002. Присутнє і заміщення назви політичним курсом або членами партії: *радикали 0,002; радикальна 0,002; ліберали 0,002; ультранаціоналісти 0,002; демократична 0,002*. Партія для української свідомості, це об'єднання людей (*об'єднання 0,016; група 0,014; організація 0,007; група людей 0,005; команда 0,005; люди однієї думки 0,002; спільнота 0,002; група зі схожими політичними поглядами 0,002*; тощо СІЯ 0,059). Поза увагою української мовної свідомості не залишилась політична функція партій: *вибори 0,011; політика 0,011; політична 0,011; влада 0,009; опозиція 0,005; депутати 0,005; уряд 0,005; пропаганда 0,002; агітація 0,002; ідеологія 0,002; кандидати 0,002; правління 0,002*; СІЯ 0,204. У периферійному сегменті АП присутній і ряд несхвальних асоціатів щодо діяльності політичних партій України: *ложь 0,007; брехня 0,007; зборище 0,005; зрадники 0,005; крадіжка 0,005; бездіяльність 0,005; вигадка 0,002; дебілізм 0,002; злодії 0,002; всі брехуни 0,002; приховані мотиви 0,002; всі однакові 0,002; шайка 0,002; пережиток комунізму 0,002; богохульство 0,002; фікція 0,002; ВРУ (метафоричне) 0,002; компанія людей без моральних принципів 0,002; корупція 0,002*; тощо; СІЯ 0,143. Отже, яскравими маркерами сприймання цього стимулу є мотиви *брехні, шахрайства, зради*.

У 2018 – 2019 р.р. емоційний пік негативного сприйняття лексеми ПАРТІЯ спадає, хоча константою залишається онімно-орієнтоване сприйняття: ядерний асоціат *регіонів 0,12*; та інші назви і апеляції до персоналій на периферії: *свобода 0,04* (ймовірно, не тільки потяг до стану свободи, але й апеляція до назви партії «Свобода»), *[символ серця Юлії Тимошенко] 0,02* (піктографічна асоціація); *укроп 0,02; Кличко 0,02; Ляшко:) 0,02* (комбінований асоціат: слово + емотикон); *радикальна 0,02; удар 0,02*. Так званими асоціатами-психологічними архаїзмами збережена апеляція до комуністичної партії на периферії АП: *комунізм 0,02; ССРСР 0,02*. Так само щільно, як і в періоді 2013 – 2016, партія асоційована українцями з політикою: *вибори 0,04* (навколоядерна зона), проте периферія АП періоду 2018 – 2019 містить значно більше асоціатів (у порівнянні з 2013 – 2016) на позначення інших лексико-семантичних варіантів (далі – ЛСВ) слова ПАРТІЯ: *шкільна парта 0,02; парта 0,02* (фонетичні асоціати); *ручки 0,02* (ймовірно, звернення до назв партій на ручках у якості реклами, але може бути і до партії ручок у поставках товарів, наприклад), *гра в шахи 0,02* тощо. Таким чином, константами сприйняття слова ПАРТІЯ виявлене онімно-орієнтоване асоціювання та утримування у полі

архаїстичних асоціатів на позначення надто давніх подій. Динамічними змінами у психолінгвістичному значенні АП є зменшення емоційності сприйняття стимулу, деякий відхід від політичного спрямування значення у бік актуалізації інших, не політичних ЛСВ.

Сприйняття стимулу ЦЕРКВА у 2013 – 2016 р.р. має дуальний всеохопний характер, про що яскраво свідчать ядерні асоціати: *віра 0,140; релігія 0,073*. Для українців церква – це і внутрішній стан, і зовнішня організація суспільства, в цьому і є діалектична дуальність, що формує всеохопність. Значущим є сприймання церкви у цьому періоді через людину: як стан і діяльність, а першопричина церкви, Бог, в українській мовній свідомості займає лише третю позицію за яскравістю: *Бог 0,065* (навколоядерна зона); *Ісус 0,004; Христос 0,002*. Тенденція дуального сприйняття просотує усі сегменти АП. Так, внутрішній стан, що дає церква, відображений таким асоціативним рядом: *молитва 0,037; духовність 0,011; вера (рос.) 0,009; надія 0,006; душа 0,006; чистота душі 0,004; чистота 0,004; дух 0,004; спокій 0,004; святість 0,004; духовное развитие (рос.) 0,002; совесть (рос.) 0,002; світло 0,002; духовний стан людини 0,002; віра у перемогу 0,002; безгріштя 0,002; спілкування з Богом 0,002; повага 0,002; сповідь 0,002; тощо; СІЯ 0,127*. Церва як організована релігія з її обрядовістю і атрибутикою віддзеркалена у такому ряді: *хрест 0,019; Пасха 0,013; собор 0,011; храм 0,009; золото 0,006; [малюнок хреста] 0,006; ікони 0,004; свято 0,004; святе місце 0,004; свічка 0,004; служіння 0,004; монастир 0,004; святиня 0,004; купол (рос.) 0,004; хрещення 0,002; патріархат 0,002; кадило 0,002; організація 0,002; ладан 0,002; святий храм 0,002; святий 0,002; дзвінниця 0,002; [малюнок свічі] 0,002; осередок 0,002; тощо СІЯ 0,146*. Серед релігійних течій українська мовна свідомість безперечно виділяє християнство у його православному прояві і віддає перевагу українському патріархату, хоча в АП зустрічаються поодинокі асоціати на позначення інших релігій і християнських течій: *православна 0,022; Православ'я 0,004 – СІЯ 0,026; християнство 0,015 християнська 0,006 – СІЯ 0,023; українська 0,006; УПЦ 0,002; Київський патріархат 0,002; українського митрополита 0,002 – СІЯ 0,012; протестанти 0,002; протестантська 0,002 – СІЯ 0,004; Святого Хреста 0,002; св. Юра 0,002; католики 0,002; католицька 0,002; греко-католики 0,002; греко-католицька 0,002; УГКЦ 0,002 – СІЯ 0,014; Аллах 0,002; іслам 0,002; атеїзм 0,002 – СІЯ 0,004*. В АП бачимо ряд асоціатів,

що позначають служителів церкви. При цьому назва служителів у реакціях українців відображає як нейтральне і поважне ставлення (*батюшка 0,009; священник 0,004; єпископ 0,002; монах 0,002; Папа Римський 0,002; СІЯ 0,019*), так і зверхньо-презирливе (*ніп 0,004; попи 0,002; журний поп 0,002; СІЯ 0,008*). Цілий ряд асоціатів АП засуджує невідповідність церкви святому ідеалу її призначення. Найбільше осуд стосується фінансової сторони церковного життя і пов'язаний із здиранням грошей і брехнею: *гроші 0,039; дармові гроші 0,002; здирання грошей 0,002; збір грошей 0,002; вимогательство (рос.) 0,002; \$ 0,002; продажність 0,002 – СІЯ 0,057; брехня 0,009; хоч тут не брешіть 0,002; пропаганда 0,002 – СІЯ 0,017; секта 0,006; секти 0,002 – СІЯ 0,010; корупція 0,004; злочин 0,004; кідалово 0,004; дорогі машини 0,002; Майдан 0,002 – СІЯ засуджувальних асоціатів значний і складає 0,146.*

У 2018 – 2019 р.р. у ядрі стимулу ЦЕРКВА відбуваються зміни від віри і релігії (ядро 2013 – 2016) до релігії і Пасхи, а також священства (ядро 2018 – 2019). Константою сприйняття лишається тісний зв'язок церкви з релігією, проте інші асоціати свідчать про зсув сприйняття слова від позначення внутрішнього стану людини (*віра, молитва, Бог, духовність – СІЯ 0,10*) до зовнішніх атрибутів церковного життя (*святиня, Пасха, святе місце, біблія, оберіг, свята – СІЯ 0,50*). Константним є відображення антицерковних і антирелігійних образів світу: *атеїзм 0,02; віра якої нема 0,02; божество 0,02; дурні 0,02; вигадка 0,02* тощо. Вплив зовнішніх чинників на психолінгвістичну структуру лексеми ЦЕРКВА простежуємо у появі в АП 2018 – 2019 асоціатів *томос 0,02; Москва 0,02* (віддзеркалення у свідомості і мові загострення церковних розколів в Україні зазначеного періоду). Цікавим і красномовним є, на нашу думку, факт появи в АП 2018 – 2019 р.р. таких асоціатів як *комунізм 0,02; родителі (рос.) 0,02*, що може свідчити про розуміння новим поколінням (18–19 років на момент опитування 2018 – 2019 р.р.) церкви як чогось архаїчного, давнього, не стосовного їхнього світу, притаманного радше старшим поколінням.

Ретельний аналіз асоціативних пар “стимул-реакція” дозволяє виявити спільне й відмінне в АП аналізованих стимулів ПАРТІЯ і ЦЕРКВА. Наприклад, в АП обох стимулів наявна апеляція до комунізму, а самі слова попадають у психологічну антиномію в асоціативному зв'язку “ЦЕРКВА (стимул) – партія (реакція)”.

Висновки **Conclusions**

Аналіз асоціативних полів суспільно-політичних лексем ПАРТІЯ і ЦЕРКВА, отриманих у серіях асоціативних експериментів двох періодів опитування (2013 – 2016 р.р. і 2018 – 2019 р.р.) показав, що в АП відбуваються певні трансформації під впливом суспільно-політичних подій: з'являються нові елементи на позначення подій, у яких опиняється суспільство під час опитування. Водночас, усвідомлення понять носіями мови має дещо інертний характер, оскільки АП містять архаїчні елементи на позначення реалій, які мали місце 20 і більше років тому (*комунізм, ССРСР*). Константами сприйняття лексем є спрямування і загальні тенденції розуміння явищ, наприклад онімно-орієнтоване сприйняття стимулу ПАРТІЯ і дуальне (внутрішній світ і зовнішня організація суспільства) – у стимулу ЦЕРКВА. Динаміка АП відображена у конкретній реалізації загальних тенденцій сприйняття (у зміні назв, прізвищ тощо), семантичному зсуві від одного актуалізованого ЛСВ до іншого, зменшенні яскравості конотативного компонента (менша частка емоційних асоціатів за період 2018 – 2019 р.р.). Слова ПАРТІЯ і ЦЕРКВА входять до психологічної антиномії, що може бути підтвержене асоціативною парою ЦЕРКВА (стимул) – партія (реакція) у якості антонімічного зв'язку. *Перспективами дослідження* вбачаємо розширення вибірки інформантів та періодів опитування.

Література **References**

- Загородня, О.Ф., & Загородній, Ю.В. (2015). Використання інформаційно-комп'ютерних технологій для обробки даних асоціативних експериментів. *Мова і культура*, 5, 502–511.
- Овчинникова, И.Г. (2009). Диалог субкультур (концепты деньги и бизнес в сознании молодых россиян). *Я и другой в пространстве текста*, 2, 256–280.
- Стернин, И.А., & Рудакова, А.В. (2011). *Психолингвистическое значение слова и его описание*. “Ламберт”.